

חג הפסח

ובב"ח מתרץ, "שיש קצת סמך לדברי-
הם מדתנן הביאו לפניו מצה וחזרת ו-
חרוסת ושני תבשילין אע"פ שאין חרוסת
מצוה ר"א בר צדוק אומר מצוה וקשיא
במאי קמיפלגי דכיון דהכל מודים ד-
צריך להביא חרוסת מנ"מ אם הוא מצוה
אם לאו דהא ודאי דאף לר"א ב"צ אין
מברכין על החרוסת אע"פ שהוא מצוה
כמ"ש רבינו בסמוך אלא ודאי דלת"ק
דאינו מצוה ואינו מביאה אלא משום
קפא' לא בעינן ל' אלא למרור וירקות
אבל לראב"צ דמצוה היא זכר לטיט'
א"כ אף-למצה בעינן לה. ומאחר-שה-
רמב"ם בפ"י פסק כראב"צ דמצוה היא'
לכך פסק ג"כ דמטבל המצה בחרוסת
ומה שהקשה בעל המנהיג שמצה היא
זכר לחירות וחרוסת זכר לטיט' כו'
אפשר לומר דכוונתנו להורות בטבול
זה שהוציאנו מעבדות שהוא מטיט'
שהחרוסת זכר לו לחירות שהמצה זכר
לו'.

ולפ"ז צ"ל לכאורה שהראב"ד פסק
כת"ק שחרוסת אינה מצוה ואינו מביאה
אלא משום קפא' ולא בעינן ל' אלא
למרור, ולכן אין מקום לטבל מצה ב-
חרוסת.

אמנם קשה לפרש שפלוגתת הרמב"ם
והראב"ד היא אם הלכה כראב"צ (ש-
חרוסת מצוה משום זכר לטיט') או ש-

א. כתב הרמב"ם (בהל' חמץ ומצה):
"בזמן הזה . . . אחר שמברך המוציא לחם
חוזר ומברך על אכילת מצה ומטבל
מצה בחרוסת ואוכל". וכ"ה דעת רב
עמרם גאון, רי"ץ גיא ויעוד (כמובא
במגיד משנה כאן) שמטבילין המצה ב-
חרוסת.

אבל הראב"ד השיג עליו וכתב, "זה
הבל". וגם הטור' כתב על שיטה זו, "ו'
איני יודע טיבול זה בחרוסת למה כו'
ועוד הקשה בעל המנהיג' לדבריהם ש-
מצה היא זכר לחירות וחרוסת זכר לטיט'
והאיך יתחברו זה עם זה".

(1) פרק שמיני הל' שמינית. ולהעיר שבשנה זו
(תשמ"ח) קורין שמיני שמנה פעמים. וראה שיחת
אחש"פ וש"פ שמיני תשמ"ה. ס' השיחות תשמ"ח
ח"ב ע' 408 ואילך.

(2) הובא בספר המנהיג הל' פסח ס' עח. טור
אור"ח סתע"ה. בהגה"מ לרמב"ם שם אות ח, וכן
מצאתי בתשובת הגאונים. ובאבודרהם במקומו
הביא דיעה זו בשם רב עמרם ורבינו סעדי' וה'
רמב"ם.

(3) אור"ח סתע"ה.

(4) הל' פסח שם ס' עט - הובא גם באבודרהם
שם. הקושיא הובאה גם ברבינו מנוח לרמב"ם שם.
שרית הרב"ז ח"ה ס' אלף תרצב. ועוד - במנהיג
שם לפנינו, והלא המצה צריכה הסיכה זכר לחירות
וחרוסת זכר לטיט' ולשעבוד והאיך יתחברו החירות
והשעבוד זה עם זה שזה סותר את זה . . . ועוד בין
למאן דאמר חרוסת אינה מצוה אלא משום הקפא'
שבירקות אין למצה קפא', ובין למאן דאמר מצוה
זכר לטיט' אין המצה באה זכר לטיט' אלא זכר
לחירות" (ראה לקמן בפנים).

(*) בסדור רב סעדי' גאון שלפנינו (ירושלים
תשל"ט ע' קמה) כ' בנוגע למצה, ויטבלו במלח".

(5) פסחים קיד, א.

(6) בטור שם כ', לפי שהוא טפל למרור.

(7) ראה פסחים שם קט, א.

(8) מהל' חר"מ ה"א.

(9) ראה מגיד משנה ולח"מ שם.

אצלם אין מעבירין על המצות¹³ – הרי דמשווה החרוסת לב' תבשילין, שהבאתן על השולחן היא (לא בשביל אכילה, כ"א) רק, "לזכר בעלמא", שיהיו על השולחן בעת אמירת ההגדה.

ולכאורה כן הוא גם לדעת הרמב"ם, דבפ"ז כתב, "החרוסת מצוה מדברי סופ"רים זכר לטיט שהיו עובדין בו במצרים כו' ומביאין אותה על השולחן בלילי הפסח", ולא הזכיר שם ע"ד הטיבול בה ואכילתה כו', והיינו דהמצוה היא רק בהבאתה על השולחן, ולפנינו בפ"ח מדבר על דבר הטיבול בה.

ועפ"ז י"ל, דלדעת הב"ח פלוגתת חכמים וראב"צ אם חרוסת מצוה או משום קפא היא רק בנוגע לדין טיבול בחרוסת – אבל לכונ"ע יש מצוה בהבאת החרוסת על השולחן בעת אמירת ההגדה זכר לטיט¹⁴. ולכן לא השיג הראב"ד לעיל בפ"ז (בדין מצות הבאת חרוסת על השולחן), כ"א רק בפ"ח – בדין טיבול מצוה בחרוסת.

(13) ראה חק יעקב א"ח שם סקט"ז.

(14) ולכאורה כן משמע גם משמע אדה"ז, דהרי ממ"ש בסי' תעה שם ד, "ישקענו כולו (הכזית מרור) בחרוסת כדי להמית את הקפא... שבמרור שלא יזיקנו" (אלא שממשיך, ועכשיו אין נוהגין לשקעו כולו אלא בטיבול מקצתו... לפי שקפא זה אינו מצוי בינינו כו') – משמע שפסק כחכמים, ואעפ"כ כ' בסי' תעג שם דתקנו שתהי' החרוסת על השולחן כו'.

אבל צ"ע, דהרי מסיים בסי' תעה שם (כהובא לעיל בפנים), "ואין מטבילין בחרוסת אלא משום מצוה שהוא זכר לטיט", כדעת ראב"צ, וכמפורש בפ"ח א"ח שם ס"א ד"ה וישקענו כולו בסופו, ומה שאנו מביאין חרוסת על השולחן משום דקיי"ל כראב"צ דהוי משום מצוה. וצריך לומר, שאדה"ז ס"ל (כהפ"ח שם סתע"ג ס"ה) דאף לראב"צ צריך לשקעו משום קפא. ע"ש. וכדברי הברכ"י שם ס"א בסופו.

הלכה כחכמים (שאינה מצוה ולא באה אלא משום קפא) – דא"כ, אמאי לא השיג הראב"ד על הרמב"ם א' לע"ל (בפ"ז) ששם כתב ב' בפירוש ש, "החרוסת מצוה... זכר לטיט" – והול"ל שם שאינו כן, וההלכה היא שאינה אלא משום קפא?

ב. לכאורה אפשר לבאר זה בהקדם מ"ש רבינו הזקן בשולחן¹⁵, "ותקנו שיהי' לפנינו חרוסת בשעת אמירת ההגדה שהחרוסת הוא זכר לטיט שנשתעבדו בו אבותינו במצרים כו', לכך צריך להיות על השולחן בשעה שמספר שעבוד מצרים", ולהלן בסי' בפ"ע"י כתב, "ואין מטבילין בחרוסת אלא משום מצוה שהוא זכר לטיט".

ומשמע מדבריו דיש שני דינים נפרדים בחרוסת: א' הבאתה על השולחן, ש' תהי' לפנינו בשעת אמירת ההגדה, ומלבד זה ב' מצות הטיבול בחרוסת. שהדין הא', הבאתה לשולחן והיותה על השולחן בעת אמירת ההגדה, אינו שייך להטיבול בה, ולכן לא הזכיר אדה"ז בדין ההבאה שהוא בשביל הטיבול.

וכן מוכח ממ"ש להלן (באותו סימן¹⁶) לענין הבאת הירקות עם כל הדברים, וז"ל, "טוב שיסדרם לפנינו בקערה בענין שלא יצטרך לעבור על המצות דהיינו שהירקות יהיו סמוכים לו יותר מן המצה והמצה מן המרור וחרוסת והמרור והחרוסת מן כ' תבשילין, ויש שאין מקפידין על החרוסת וב' תבשילין אם יהיו סמוכים אליו דכיון שאינן באים על השולחן אלא לזכר בעלמא לא שייך

(10) ה"ל פסח סי' תעג ס"ב.

(11) תעה ס"א.

(12) תעג סכ"ו.

מרור רק טעם אחד משום עבדות¹⁷, ו-
חרוסת ג"כ משום עבדות. והנה בזמן ה-
מקדש בודאי מטבילין המצה ג"כ בחרו-
סת אך בזה¹⁸ כיון דחזינן דמצוה דזכר
לעבדות בטל דמרור בזה¹⁹ דרבנן רק
במרור תיקנו משום זכר אבל במצה א"צ
לתקן כיון דנשאר בו הטעם משום חירות
דהוה מה"ת וא"כ לא שייך טיבול ב-
חרוסת²⁰ ובזה פליגי רבינו עם הראב"ד
ז"ל אם שייך תיקון דרבנן היכא שבלא
זה שייך חיוב דאורייתא.

וכונת הצפצ"ע היא (גם) לבאר זה ש-
השגת הראב"ד היא רק על דין טיבול
מצה בחרוסת שבהלכה ח', ולא על דין
טיבול מצה בחרוסת שלפנ"ו ברמב"ם,
כשמדבר (בהלכה ו) בדיון אכילת מצה
ומרור בזמן הבית, וז"ל, "ואחר כך כורך
מצה ומרור כאחד ומטבל בחרוסת כו",
והראב"ד משיג שם רק על מ"ש הרמב"ם
"כורך מצה ומרור כאחת" (ש, זהו כהלל
מ"מ זה הסדר לא דייק"ם²⁰) אבל לא על
הטיבול בחרוסת.

אבל מלבד זה שדוחק גדול לומר
שלחכמים יש מצוה בהבאת חרוסת על
השולחן (שהרי מסתימת לשונם, הביאו
לפניו מצה וחזרת וחרוסת ושני תבשילין
אע"פ שאין חרוסת מצוה משמע שס"ל
שאין בחרוסת מצוה כלל²¹) – הנה עצם
פירוש הנ"ל (שפלוגתת הרמב"ם וה-
ראב"ד היא אם הלכה כחכמים או
ראב"ד) צ"ע, דאי משום כך לא הי'
הראב"ד כותב על דברי הרמב"ם, "זה
הבל"? דכי משום שפסק כראב"ד הי'
הבל?"

ולכן נ"ל, שגם הראב"ד ס"ל שה-
טיבול בחרוסת הוא מצוה מד"ס זכר
לטיט כדברי ראב"ד (ולכן לא השיג על
דברי הרמב"ם לעיל בפ"ו, כנ"ל), ו-
אעפ"כ ס"ל להראב"ד שאין מקום לטבל
מצה בחרוסת.

ג. והנה בצפצ"ע²¹ ביאר פלוגתת ה-
רמב"ם והראב"ד באופן אחר, וז"ל: עיין
בהשגות ובה"מ. והנה גבי מצה יש ב'
טעמים על מצות אכילתן אחד משום זכר
לעוני ואחד משום זכר לחירות²². . וב-

(18) ראה פסחים שם: מרור אין צריך הסיכה
ופרש"י (ורשב"ם) "שהוא זכר לעבדות".

(19) ראה א' התירושים (על קושיית ס' המנהיג)
בשו"ת הרדב"ז שם, "כי יש במצה רמז לשני דברים
כו". וראה גם הגהות החת"ם לשר"ע אורח"י ר"ס תעה,
ומסיים, "אך למאי דאמרין מצה זו שאנו אוכלין על
שלא הספיק וכו', והוה זכר לחירות אי"כ אין מקום
לחרוסת עם מצה". ולת"י הנ"ל (ולכאורה גם לשיטת
הצפצ"ע) אין מקום שיתחברו יחד החירות והשעבוד,
ודלא ככב"ח שם.

ברדב"ז שם עוד תי', "כי בחרוסת יש בו רמז
לטיט ויש בו רמז לתחת התפוח עוררתין כו" (ראה
לקמן ס"ח), ועד"ז בפר"ח שם סי' תע"ה ס"א ד"ה
דעת הרמב"ם (בתי' הא'). ומה שהנ"ל לא מירצו כן
י"ל לכאורה כי ברמב"ם לא נזכר כלל בחרוסת זכר
לתפוח כי"א רק זכר לטיט.

(20) ראה בארוכה במפרשים בביאור השגת
הראב"ד.

(15) אבל להעיר מסמ"ק סמ"ד בסופו, "מצוה
לעשות חרוסת זכר לטיט. . והא דאמרין התם
אע"פ שאין חרוסת מצוה הכי פירושו אין מצוה אלא
גם חובה משום קפא". וראה גם ארחות חיים הל'
פסח אות טז, "כמו שאמרנו במשנה שאין חרוסת מצוה
ואינו אלא לזכר בעלמא", וכ"ה בכל בו ס"ג (יב, ב),
ולפנ"ו בכל בו (יא, ד), "החרוסת מצוה מדברי
סופרים זכר לטיט. . זכר לתפוח" (שנאמר בגמ'
לדעת ראב"ד), ולהלן שם (יג, ב) וצריך להשקיעו
בחרוסת מפני התולעת. . קפא כו'. ולהעיר
מפיה"ש פסחים (פ"י מ"ג) דחרוסת, "זכר לטיט",
אף שמפורש שם אח"כ שאין הלכה כראב"ד.

(16) על הרמב"ם כאן פ"ח ה"ח.
(17) ומציין "עיין פסחים ד' קח ע"א", ובפשטות
הכוונה בציונו היא רק ע"ז שמצה היא זכר לחירות,
דאי' בגמ' שם, "מצה צריך הסיכה" ופרש"י, "כבני
חורין שהוא זכר לגאולה". ועד"ז ברשכ"ם שם.

שגם בלי התקנה יש חיוב לאכול מצה מה"ת (זכר לחירות), אין מקום שיתקנו חכמים עוד ענין באכילה זו, ולכן אין בזה²¹ טיבול מצה בחרוסת.

אמנם ביאורו בשיטת הרמב"ם דורש הסברה, שאיזה ענין יש בתקנה זו שיהי' במצה גם זכר לענין העבדות, שהרי אין מחדשים (ע"י תקנה זו) שום מעשה חדש בעצם אכילת מצה (מלבד הטיבול ב- חרוסת שע"ז דנים), כי בלאה"כ חייבים באכילת מצה (דלא כמרור, שתקנו אכילת מרור זכר לעבדות), ולא נתוסף במצה אלא עוד טעם לאכילתה.

[ולכאורה אינו דומה להדוגמאות ש- הובאו בצפ"נ שם כמו, "בהך דברכות . . גבי משמשת שראתה נדה ובירושלמי שם אם יש שם לטומאה קלה אצל טומאה חמורה וכו'" - דשם הרי ע"י תקנת חכמים חל שם טומאה חדשה (הטומאה קלה שמדרבנן), ומעין זה הוא בשאר דוגמאות שבצפ"נ שם, אבל בנדו"ד הרי לא נתוסף, לכאורה, שום מעשה או חלות דין על המצה על ידי תקנה זו].

ד. ונראה לומר הביאור בזה לכאור- רה, ובהקדם הסברת דברי הצפ"נ הנ"ל שבזמן הזה, "זכר לעבדות בטל דמרור בזה"י דרבנן" - דלכאורה, הא דליתא למצות מרור מדאורייתא בזה"י ה"ז מפני שאכילת מרור טפלה לפסח ואינה מצוה לעצמה²² אלא חשובה כמכשירי הפסח²³, ולכן בזה"י שאין פסח אין מצות מרור מה"ת (וכמ"ש הרמב"ם²⁴) - אבל מהי

[ואין לומר דמ"ש הרמב"ם שם, "ומ- טבל בחרוסת" קאי רק על המרור (שב- כורך) ולא על המצה, שהרי סתימת לשון הרמב"ם, "ומטבל בחרוסת" (ולא, "ומטבל המרור בחרוסת") מורה שמטבל הכל ב- חרוסת²⁵. ועוד זאת: הרמב"ם ממשיך אח"כ, "ואם אכל מצה בפני עצמה ומרור בפני עצמו מברך על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו" - ואינו מחלק ביניהם לענין הטיבול בחרוסת, דכשאוכל אותם בפני עצמם (ולא בכורך) מטבל רק המרור בחרוסת ולא המצה²⁶].

וזהו מה שקשה להצפ"נ בדברי ה- ראב"ד - מדוע לא השיג בהלכה ו' על טיבול המצה בחרוסת?

ומזה מדייק הצפ"נ, דבזמן המקדש כו"ע לא פליגי שהיו מטבילין המצה בחרוסת, כי בזמן המקדש ישנו במצה גם זכר לעוני (ובמילא מתאים להטביל ה- מצה בחרוסת שהיא זכר לטיט), ופולגתת הרמב"ם והראב"ד היא רק בנוגע למצה בזמן הזה, שמה"ת בטל הזכר לעבדות שבמצה (דמרור בזמן הזה אינו מן ה- תורה) ונשאר בה רק הזכר לחירות, ובזה פליגי אם יש מקום לומר שהיתה תקנת חכמים מיוחדת שהמצה בזמן הזה תהי' גם זכר לעבדות (כמו שתיקנו מרור בזה"י):

הרמב"ם ס"ל שיש מקום לתקנה זו, ולכן ס"ל שגם בזה"י צ"ל טבול המצה בחרוסת, משא"כ להראב"ד אין מקום ל- תקנת חכמים מיוחדת על מעשה שיש עליו (בלאו הכי) חיוב מן התורה, וכיון

(21) להעיר מהגה"מ שם.

(22) אבל לפמ"ש בהגה"מ שם אין הרמב"ם צריך לאומרו דכיון דהלל ה' מטבל בחרוסת שהרי זו היתה אכילת מרור שלו, מוכן לכאורה שהטבילה בחרוסת כשאוכל בפ"ע היא רק במרור.

(23) ראה רמב"ם הל' חו"מ פ"ז ה"ב. סהמ"צ

מ"ע נו.

(24) ראה פסחים ז, א.

(25) מקומות שבהערה 23.

[וזהו גם פירוש הדברים שמרור הוא חלק ממצות אכילת פסח ונחשב כמכשיר רי פסח, כי קיום מצות אכילת פסח על שום שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים²⁸, היא בשלימות דוקא יחד עם אכילת מרור ע"ש שמרור כו].

ועפ"ז יש להמתיק דברי הב"ח (ש- הובאו לעיל) בתירוץ קושיית המנהיג (שמצה היא זכר לחירות וחרוסת זכר לטיט והאיך יתחברו זה עם זה) – „ד- כוונתנו להורות בטבול זה שהוציאנו מעבדות שהוא מטיט שהחרוסת זכר לו לחירות שהמצה זכר לו“, כלומר, שענין החירות וענין השעבוד קשורים זע"ז, כי על ידי זכר השעבוד (הטיט) נתוסף בזכר החירות, שהקב"ה הוציאנו משעבוד ל- גאולה.

ה. והנה גדר סיפור יצי"מ בדיבור והנהגת חירות שבמעשה אינם רק לזכר שאבותינו היו עבדים, ונגאלו, אלא שעבדות וגאולה זו שייכת להאדם עצמו, דכמו בסיפור ביצי"מ „מתחילי" ומודיע שעבדים היינו לפרעה . . . בנסים . . . ש- נעשו לנו ובחירותנו" עד"ז הוא בחירות שבמעשה, כמ"ש הרמב"ם²⁹ ד„חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא עתה משעבוד מצרים כו" ועל דבר זה צוה הקב"ה בתורה³⁰ וזכרת כי עבד היית כלומר כאילו אתה בעצמך היית עבד ויצאת לחירות ונפדית".

והנה החיוב דעשיית כל מעשי לילה זה דרך חירות אינו רק בתור סימן חיצוני

הראי' מכך שבזמן הזה בטל כל הענין דזכר לעבדות? וגם בתוכן הענין קשה להבין – דמדוע יהי' כן, שדוקא בזמן הזה (שאינו ביהמ"ק קיים) יבטל הזכר לעבדות וישאר רק הזכר לחירות?

ויש לומר הביאור בזה:

במצוות דלילה זה ישנם שני חיובים כלליים דזכר ליצי"מ – המצוה שבדי- בור, ספור ביצי"מ, והמצוות שבמעשה, פסח מצה ומרור.

ותוכן שניהם הוא להודיע גאולתנו וחירותנו, הן ע"י ספור ביצי"מ בדיבור, והן על ידי מעשי וחיובי לילה זה – אכילת פסח מצה ומרור³¹.

וכשם שהוא בסיפור יצי"מ בדיבור, שצריך להתחיל בגנות, „מתחיל ומודיע שעבדים היינו לפרעה במצרים וכל ה- רעה שגמלנו ומסיים בנסים ונפלאות שנעשה לנו ובחירותנו" – עד"ז הוא גב בזכר לחירות שבמעשי לילה זה, ש- צריך להדגיש בו את גודל העבדות וה- שעבוד שממנו היתה הגאולה, ולכן צ"ל גם אכילת מרור „ע"ש שמרור המצריים את חיי אבותינו במצרים" ³², שרק עי"ז קיום המצות דחירות (דפסח ומצה) הוא בשלימות.

26) ראה פרש"י ראה טו, ג. שר"ת הרא"ש כלל כד ס"ב. ולהעיר מב' הפירושים בדברי ר"ג (פסחים קטז, סעי' ואילך) כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי"ח: אם לא יצא מצות סיפור יציאת מצרים (ראה רמב"ם הל' חו"מ פ"ז ה"ה. וכמפורש בקריית ספר להמבי"ט שם. מאירי פסחים שם. ועוד) או שלא יצא ידי חובת פסח מצה ומרור (ראה חדא"ג מהרש"א פסחים שם. צ"ח שם. של"ה קנו, סעי' ב. וראה באבודרהם בפ"י להגש"פ שם וכל בו (סנ"א)). ואכ"מ.

27) ל' הרמב"ם שם פ"ז ה"ד.

28) שם ה"ה.

29) שם ה"ז.

30) ואתחנן ה, טו.

29) רמב"ם שם ה"ד. וראה שם ה"ב: אומר לו בני כולנו היינו עבדים כמו שפחה זו או עבד זה במצרים ובלילה הזה פדה אותנו הקב"ה ויוציאנו לחירות.

משום עבדות". אלא שהזכר לעבדות במרור שייך לעבדות סתם (שכל עבדות יש בה מרירות כו'), וחרוסת היא "זכר לטיט שהיו עובדים בו במצרים", היינו שמורה על העבדות המיוחדת דמצרים³².

ועפ"ז יש לבאר פלוגת הרמב"ם והראב"ד בנוגע לטיבול מצה בחרוסת, והחילוק בזה בין זמן המקדש לזמן הזה:

בזמן המקדש, כיון שנמצאים במצב דחירות, אפשר לקיים מצות זכירת שעבוד וגאולת מצרים בשלימותה, וזכרת כי עבד היית כלומר כאלו אתה בעצמך היית עבד ויצאת לחירות ונפדית, ולכן לכו"ע מטבילין מצה בחרוסת, המורה ע"ז, "שהוציאנו מעבדות לחירות" (כנ"ל מהב"ח).

אבל בזמן הזה, שנמצאים במצב ד"עבדין", וא"פ לקיים החיוב ד"וזכרת כי עבד היית" . ויצאת לחירות" בתכ"לית השלימות, השאלה היא אם יכולים לקיימו עכ"פ בחלקו, קיום ה"וזכרת" דיציאה משעבוד המיוחד דמצרים (שזה ישנו אפילו כשנמצאים בגלות כנ"ל):

הרמב"ם ס"ל שאפשר לקיימו, ולכן מטבל מצה בחרוסת, "להורות . . ש" הוציאנו מעבדות שהוא מטיט שהחרוסת זכר לו", שהכוונה בזה להיציאה מהעבדות דמצרים³³ (שנרמז בטיט); ולהראב"ד אינו מתחלק ואין גאולה לחצאין, ובמילא, אף שמקיים סיפור ביצי"מ בכל הפרטים כו' ומצות מצה גם בזמן הזה היא מדאורייתא, כי צריך לקיים לא רק סיפור ביצי"מ כ"א גם מעשה חירות,

ני, אלא החיוב הוא שע"י מעשים אלו ירגיש האדם את עצמו שהוא בן חורין, ש"יצאת לחירות ונפדית".

ולפי זה מובן שיש חילוק בין זמן המקדש לזמן הגלות: בזמן המקדש, כאשר בני נמצאים במצב של חירות אזי יכולים לקיים בשלימות החיוב להראות כאילו הוא בעצמו יצא משעבוד מצרים, גם כאשר ישנו הזכר דשעבוד במעשה על ידי מרור;

אבל בזמן שאין ישראל על אדמתם ונמצאים בגלות, הרי מעשה מיוחד המדגיש את השעבוד (אכילת מרור) אפשר שיגרום לחלישות בזכר לחירות והרגש החירות כדבעי, מאחר שסו"ס הוא נמצא במצב של גלות ושעבוד. ולכן, "זכר לעבדות בטל" כדי שלא יבלבל לכך שכל מעשי לילה זה צ"ל דרך חירות³⁴.

ו. והנה טעם הדבר שמזכירים יצי"מ בכל דור ודור בזמן הגלות אף שנמצאים בגלות ועבדות, וכפי שאומרים בתחלת ההגדה³⁵, "השתא עבדין" – הוא, כי עבדות מצרים היתה עבדות מיוחדת, וכל מצב דעבדות ושעבוד דבנ"י אינו בגדר וסוג דעבדי פרעה, שעבוד גלות מצרים, שנשארו ונעשו בנ"י משוחררים משעבוד זה³⁶ לעולם.

וי"ל שזהו החילוק בין מרור וחרוסת, דשניהם זכר לעבדות, שמרור הוא משום עבדות, וחרוסת מדברי סופרים "ג"כ

(32) ל' אדה"ז ברע"ע אר"ח סי' תעב סו"ז.

(33) פיסקא הא לחמא עניא. ולהעיר שגם חלק זה של ההגדה הוא בכלל "מגיד", סיפור ביצי"מ. וראה בארוכה הגש"פ עם לקוטי כו' וביאורים (קה"ת, תשמ"ז ואילך) ע' פא ואילך.

(34) ראה בארוכה גבורת ה' למהר"ל פס"א (הובא לקמן בפנים ס"ח). הגש"פ שם ע' קפד ואילך (ולעיל שם ע' צ ואילך).

(35) ראה גבורת ה' פס"ג.

(36) ואין זה סתירה למשנת בארוכה בלקו"ש (חייב ע' 46 ואילך. הגש"פ הג"ל ע' תלא ואילך) בביאור החילוק בין דברי הרמב"ם בפ"ז ה"ז ולשון אדה"ז סתע"ב ס"ז. ואכ"מ.

מושקעים במ"ט שערי טומאה³⁷, ואמ' רז"ל³⁸ שבעת קרי"ס טענה מדת הדין הללו עובדי ע"ז והללו כו').

והטעם שגלות הרוחני של מצרים קשה יותר משאר כל הגליות — כי הרע של גלות מצרים הוא חמור משאר כל הגליות (וכמחז"ל³⁹ שהמצרים מקולקלים מכל האומות, ונרמז בזה שמצרים נק' "ערות הארץ"). ואין זה רק חילוק ב- כמות, אלא שזה סוג אחר לגמרי, כי הרע של מצרים יש בה הנקודה הכללית של רע⁴⁰, שממנה מסתעפים כל פרטי עניני הרע (כולל — כל הרע שבשאר הגליות).

וזהו אחד הביאורים⁴¹ במחז"ל⁴² שכל המלכיות נק' ע"ש מצרים ע"ש שהם מצרים לישראל, שזהו לפי שהרע שב- מצרים הוא השורש והמקור להרע שב- כל שאר המלכיות (והגליות), כי מצרים הוא נקודת הרע שממנה מסתעפים פרטי הרע כנ"ל, ולכן כולן נקראות על שמה⁴³.

מ"מ, אא"פ לקיים, וזכרת כי עבד היית . . ויצאת לחירות" במעשה (בשלימותו), כאשר הוא נמצא במצב ד, "עבדין"³⁷.

ויש לומר, שזהו דיוק לשון השגת הראב"ד "זה הבל", די"ל שמרמז בזה, דהוראה זו, שיטבול מצה בחרוסת כי הוציאנו מעבדות שהוא מטיט שהחרוסת זכר לו לחירות שהמצה זכר לו בזמן הוה, כשאנו בחירות, אינה זכירה, אלא בגדר "הבל".

ז. וי"ל הביאור בכל זה בפנימיות הענינים.

זה ששעבוד וגלות מצרים הוא חמור משאר הגליות הוא לא רק מצד העבדות ושעבוד הגופני, קושי השעבוד כפשוטו, אלא גם (ואדרבה — בעיקר) מצד "קושי השעבוד" ברוחניות, שבנ"י במצרים היו נכנעים ומשועבדים לה"רע" של מצרים, כידוע³⁸ הפירוש ב"וירעו אותנו המצרים" רמ"ם³⁹, שהמצרים עשו אותנו רעים, ש- הרע שלהם נכנס בנו (עד שבנ"י היו

(39) זוהר חדש ר"פ יתרו. וראה גם תקו"ז תל"ב.

ריטב"א להגש"פ פ' עבדים היינו. ובכ"מ.

(40) זח"ב קע, ב. שמו"ר פמ"ג, ח. ועוד. הובא בילקוט ראובני בשלח יד, כט.

(41) תרי"ב בהוספה לפ' אחרי ית, ג. פרש"י שם.

(42) מקץ מב, ט. וראה קה"ר עה"פ (קהלת א, ד) והארץ לעולם עומדת.

(43) ראה לית להאריז"ל ר"פ תצא (וס' הלי- קוטים שם) שהד' גליות הם נגד ד' אותיות שם הוי', וגלות מצרים נגד קוצו של יו"ד — כתר דקליפה.

(44) ראה רד"ה קול דודי תש"ט.

(45) ב"ר פט"ז, ד.

(46) ראה לקו"ש חט"ז ע' 91 (הגש"פ הנ"ל ע' קסא ואילך). וע"ש בארוכה (ע' 87 ואילך). הגש"פ שם ע' קנו ואילך מריטב"א ועוד ראשונים בביאור מחלוקת ר"א ורע"א אם כל מכה ה' של ארבע מכות או של חמש מכות, אם המכות פעלו רק בד' יסודות או גם בחומר היולי. ע"ש.

(37) ואין זה סתירה מה שגם לדעת הראב"ד יש מצוה בזה"ל לאכול מרור שהוא זכר לעבדות, כי אינו באותו זמן ובאותה פעולה, משאי"כ טיבול מצה בחרוסת, זכר לשעבוד בפעולה של חירות. ומה שזכר מצה ומרור בזה"ל היינו "זכר למקדש" (ל' הרמב"ם שם פ"ח סה"ח). וראה רבינו מנוח שם "זאת אינה למצוה כלל אלא זכר בעלמא והמצוה כבר קיים אותה". ולהעיר מארחות חיים הלכות פסח אית כו' וכן דעת הראב"ד ז"ל . . שאף הכניכה צריך טבול כו'.

(38) ראה של"ה קסב, א.

(39) תבוא כו, ו.

(*) משאי"כ בזמן המקדש — ראה רבינו מנוח לרמב"ם שם בתחלתו בתי' הקושיא הנ"ל (דס' המנהיג, ובפר"ח סתע"ה שם ד"ה דעת הרמב"ם בתי' ה').

כי איסור ע"ז אינו רק ענין פרטי, אלא⁵² הוא נקודה הכללית⁵³ (כמחז"ל⁵⁴, "כל המודה בע"ז ככופר בכל התורה כולה"), ולכן לא שייך בו שיעור⁵⁵. וכן בנוגע לחרו- סת, שכיון שהיא זכר על כללות הרע של מצרים לכן אין לה שיעור.

ח. והנה מצינו ענין שני בחרוסת – „זכר לתפוח“ (כדאיתא בגמ'⁵⁶ והובא ל- הלכה בשו"ע רבינו הזקן⁵⁷), הוא זכר לזה „שהיו⁵⁸ ילדות בניהן שם בלא עצב . . דכתיב⁵⁹ תחת התפוח עוררתך“. דל- פירוש זה חיוב חרוסת הוא זכר לדבר טוב – מעלתם של ישראל. ובפרט עפמ"ש הגאונים⁶⁰ (וכן נפסק⁶¹ ברמ"א ו- שו"ע אדה"ז) שיש לעשות חרוסת בפי- רות הדומים לכנסת ישראל.

וע"פ הג"ל (סעיף ז) – יש לקשר שני הענינים, „זכר לטיט“, ו„זכר לתפוח“:

כתיב⁶² „גם את זה לעומת זה עשה האלקים“, שמוזה מובן שההתנגדות של הרע של מצרים להטוב של בני"י היא מעין דוגמתה⁶³. דכיון שמצרים היא ה-

ויש לומר שענין זה שבגלות מצרים – שבה נקודה הכללית של רע – נרמז בענין החרוסת, שהיא „זכר לטיט“ (ו- כנ"ל, שזה מדגיש שהוא זכר לקושי השעבוד המיוחד לגלות מצרים דוקא).

וזהו הטעם (הפנימי) שבחרוסת ישנם שני דינים (כנ"ל ס"ב בדברי הרמב"ם ואדמו"ר הזקן) – עיקר התקנה היא הבאתה על השולחן שתה"י לפניו בעת אמירת ההגדה, ונוסף על זה מצות ה- טיבול בה – שיי"ל שהם כנגד ב' הענינים שבגלות ושעבוד מצרים: זה שיש בו רע מיוחד, כללות הרע והתפשטות, זה שהוא שורש לכל הגליות, שפועל התפשטות הרע.

ועפ"ז יש לבאר החילוק בין חרוסת למרור, שבמרור נאמר שיעור אכילה (כוזית), משא"כ חרוסת א"צ שיעור כזית, ובכלל לא נאמר בה שיעור⁶⁴ – כי שי- עור מורה על דבר המצטרף⁶⁵ מחלקים ופרטים⁶⁶, וכדי להגיע לכמות הדרושה זקוקים לשיעור מסויים, משא"כ בענין שאינו בגדר שיעור כי הוא בגדר נקו- דה⁶⁷ ויע"ד שאיסור ע"ז הוא במשהו⁶⁸ –

הטורים (משפטים כג, יג): מה ע"א אסורה בהנאה ואוסרת בכל שהוא אף חמץ בפסח אסור בהנאה ואוסר בכל שהוא.

- (52) ראה ע"ז (עג, סעי'ב): משום חומרא דע"ז.
- (53) ראה תניא רפ"כ ופכ"ד.
- (54) ספרי ורש"י ראה יא, כח. ועד"ז בספרי ורש"י שלח טו, כב.
- (55) ראה בארוכה לקו"ש ח"ז ע' 148 ואילך.
- (56) דעת ר' לוי – פסחים קטז, א.
- (57) סתע"ג שם ס"כ. וראה שם סל"ב.
- (58) רש"י ורשב"ם פסחים שם.
- (59) שה"ח, ה.
- (60) הובא בתודיה צריך (פסחים שם).
- (61) סתע"ג ס"ה (סל"ב). וראה ב"י וב"ח לטור שם.
- (62) קהלת ז, יד.
- (63) ראה ע"ז שם: כהיתרו כך איסורו.

- (47) ראה בגדי ישע למרדכי סוף פסחים (אורח חיים) פ"מ סעי' (ד"ה וראיתו).
- (48) ע"ד הרגיל, אבל יש גם שיעור עצמי – ראה הנסמן בהערה 50.
- (49) ובפרט שבמרור אינו יוצא עד שירגיש טעם מרירתו בפיו (פסחים קטז, ב. טושו"ע (ודאדה"ז) אורח חיים ס"ג (סכ"ה) – והרי „טעם“ (גשמי המשחלשל מ„טעם“ רוחני) אינו נקודה, כ"א בטעם והטברה.
- (50) ראה בכ"מ בספרי הרגזובי – הובאו ונסמנו במפענח צפונות פ"ט.
- (51) רמב"ם הל' ע"ז פ"ז הט"ו. פ"ד הל' ה' מאכלות אסורות פ"א ה"א. וועד"ז חמץ בפסח – ראה חז"ב קפב, א: מאן דאכיל חמץ בפסח כמאן דפליח לעבודה זרה איהו כו'. ע"ש. וראה בעל

ט. ע"פ הנ"ל יש לבאר את שני הדינים הנ"ל שבחרות – (א) הבאתה על השולחן, (ב) טיבול (המצה) בחרות – (גם) למעליותא:

המצה שבעצם הבאת החרות על השולחן היא כנגד זה שחרות שייכת לנקודת היהדות, (עצם) הנפש שבישראל, שאין מעלתה מוגדרת ומוגבלת בעשיית טוב בפועל, אלא שבעצם מהותה היא טוב, וזה מתבטא בכך שעצם היותה על השולחן היא המצוה.

אבל אין הכוונה שנקודת היהדות תשאר בפני עצמה, אלא שהיא תתפשט ותפעול בכל כחות האדם, שהם יהיו חדורים בנקודת ומקור הטוב שמצד (עצם) הנפש. וזה נרמז בדין הב' שבחרות, החיוב להטביל בה המצה – והיינו, שגם במצה (המורה על הטוב הגלוי שבאדם) יהי ענין החרות נרגש בה.

ועפ"י יובן החילוק בין זמן המקדש לזמן הגלות בענין טיבול מצה בחרות – כי יש הבדל עיקרי בצורך פעולת ה"חרות" בין זמן המקדש לזמן הגלות:

בזמן המקדש נמצאים בני במצב של חירות גשמית – שזה מורה גם על חירות וגאולה רוחנית – שהשכינה שורה בישראל, מצבם הרוחני של ישראל הוא כדבעי, שעבודת ה' שלהם היא כדבעי, וכל כחות נפשם הם במצב של חירות מיצר הרע, וכולם משועבדים לה' ולעבודתו ית': אלא שכיון שכחות האדם ה"ה במדינה והגבלה, צריך האדם לגלות ולהמשיך את הנקודה העצמית שבנפשו, שלמעלה מ"שיעור" (מצויר, ממדידה והגבלה), שע"י יהיו כל כחותיו חדורים בכח המסירת נפש שמצד (עצם) הנפש. וזהו תוכן ענין טיבול מצה בחרות בזמן הבית, שמביא לידי מצב של חירות בשלימות.

נקודה הכללית של הרע, לכן, הרי היא מנגדת (לא רק) למעלות הפרטיות שבבני, (אלא) לנקודת היהדות, עצם הטוב שבנפשות ישראל. וזהו ענין גאולת מצרים – שהיא גאולה רוחנית – שנקודת הטוב שבנפשות ישראל נגאלה מ"גלותה תחת שליטת הרע של מצרים.

ו"י"ל שזהו הטעם שגאולת מצרים היא גאולה נצחית, ועד שכא"א חייב לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים – כי על ידי גאולת מצרים נגאל "עצם הטוב" שבנפשות ישראל ולתמיד מטומאת מצרים, באופן שאין עוד אפשרות שבני יהיו תחת שעבוד הרע של מצרים, והיינו שאין ביכולת כללות נקודת הרע לשעבד את נקודת היהדות שבבני, ובמילא ביחס לנקודה העצמית שבנפשות ישראל, הרי מאז שיצאו ממצרים נעשו "בני חורין" לתמיד (שהשעבוד ל"רע" בשאר הגליות (מכיון שהרע שבגליות אלו הוא רק התפשטות הרע, לכן גם השעבוד) הוא רק בהתפשטות (בכחות) האדם, שכלו, מדותיו וכיו"ב, אבל (עצם) נפשו הרי היא תמיד "באמנה אתו ית"י"⁶⁴). ו"י"ל שזהו תוכן מ"ש המהר"ל⁶⁵ דבגאולת מצרים קבלו בני מעלה עצמית דבני חורין ואין המקרה דגלות שלאח"י מבטל זה כלל.

וזהו הענין שחרות היא "זכר ל"תפוח" – שנס זה (לידת הבנים, בלא עצב) בא מצד החיבה העצמית של הקב"ה לבני, מצד עצם היותם בני ישראל ויש בהם נקודת היהדות. ועפ"י יש לבאר זה שחרות אין לה שיעור (גם) למעליותא – כי ענין החרות בנפש האדם הוא כנגד נקודת היהדות, עצם הנפש, שלמעלה משיעור ומדה.

(64) תניא פכ"ד.

(65) גבורת ה' פס"א.

ר"ל היל"ת ולאחרי ריבוי העצום ד-
תומ"צ – לזכות את ישראל⁶⁶ ודאי ו-
פשוט שבנ"י נודככו בזיכוך אחר זיכוך,
וכאז"א מבנ"י ראוי להיות בן חורין ב-
עצם וגם בכחות הגלויים וגם במחזו"מ
שלו, ועד לבן חורין כפשוטו, בפועל
ממש.

ויה"ר שבניסן זה ממש תקויים
הבטחת חז"ל⁶⁷ בניסן עתידין להגאל, וב-
מצב של בני חורין בפשטות „נודה“ לך
שיר חדש⁶⁸ (לשון זכר⁶⁹) על גאולתנו
ועל פדות נפשנו⁷⁰.

(משיחות אחש"פ וש"פ אחרי תשמ"ז)

אבל בזמן הגלות, כשהנפש האלקית
היא בגלות ושבי' תחת ממשלת יצר הרע
ונפש הבהמית, אם במדותיו ושכלו, ו-
עאכו"כ כאשר יש להם שליטה בלבושי
האדם, במחשבה דיבור ומעשה, שאינם
כדבעי – באנו למחלוקת דהרמב"ם וה-
ראב"ד אם שייך הענין דטיבול מצה ב-
חרוסת:

לדעת הרמב"ם גם אז צריך לטבל
מצה בחרוסת, והיינו שצריך לעורר את
נקודת ועצמות הנפש שתאיר בכחות
שלו, ועי"ז יוכל להכניעם ולהפכם,
שיצאו מהגלות והשבי' שבגוף ונפש ה-
בהמית.

אבל הראב"ד משיג וכותב „זה הבל“,
דכיון שחירות זו באה רק מצד נקודת
נפשו ש„גם בשעת החטא היתה באמנה
אתו“⁶⁶, אבל כחותיו כמו שהם מצ"ע
נמצאים במיצר ושבי' דהיצר הרע, אין
זו פעולה ממשית בכחותיו, כ"א באופן
של „הבל“, שאין לה קיום.

י"ד. והנה השקו"ט והשאלה היא רק
בהמצב דישאל בעבר. אבל בעקבתא
דמשיחא לאחרית כל הגזירות והשמדות

(66) מכות ספ"ג.

(67) כדעת ר"י (ר"ה יא, א), שבמדרש (שמו"ר

פס"י, יא) הכריע וסתם כדעתו – אוה"ת בא (ע'
רנט). ד"ה החודש הזה הישית פ"א.

(68) נוסח ההגדה – ברכת אשר גאלנו.

(69) ראה מדרש תהלים מזמור פז בסופו. אוה"ת

(יהל אור) עה"פ.

(70) ראה תוד"ה ונאמר (פסחים קטז, ב).

שמיני

הראב"ע כנ"ל). אבל לכאורה אין זה ביאור מספיק, דמשום כך לא הי' צריך רש"י להדגיש שהי' מעשה הזמנה דוקא, והול"ל "לשון הושטה שיהי' מצוי" ו- כיו"ב (ע"ד לשון הראב"ע), שפירושו עצם המצאו של הדבר (מבלי חילוק ב- איזה אופן נמצא אצלו, אם הוא מזומן אם לאו) – ומהי הדגשת רש"י ש"וימצא" או הוא לשון הושטה והזמנה?

ב. ויש לומר, שכוונת רש"י היא (לא רק לפרש תיבת "וימצאו", אלא בעיקר) לתרץ שינוי בלשון הכתובים כאן: לעיל גבי הקרבת "עגל החטאת" של אהרן נאמר "ויקרב אהרן אל המזבח וישחט גו' ויקריבו בני אהרן את הדם אליו ויטבול אצבעו בדם ויתן על קרנות המזבח גו'", וכאן גבי העולה מדייק הכתוב "וישחט את העולה" וימצאו בני אהרן אליו את הדם ויזרקו גו'" (וגם בפסוק שלאח"ז מדייק הכתוב "ואת העולה המצאו אליו לנתח" גו'"), וכן גבי "השלמים אשר לעם" נאמר לקמני "וימצאו בני אהרן את הדם אליו" – וטעמא בעי?

א. בפסוקי "וישחט את העולה וימצא" או בני אהרן אליו את הדם ויזרקוהו על המזבח סביב" מעתיק רש"י תיבת "וימצא" או ומפרש "לשון הושטה והזמנה".

כוונת רש"י בפשטותי' היא לפרש תיבת "וימצאו" – שלא תימא שענינה מלשון מציאה¹ [ע"ד פירוש הראב"ע כאן "מגזרת מצא, שמצאו בשעת הצורך", היינו שבני אהרן גרמו שהדם יהי' מצוי אצל אהרן] – אלא הוא "לשון הושטה ו- הזמנה".

אבל צריך ביאור בכפל לשון רש"י – "לשון הושטה והזמנה", דלכאורה הי' מספיק לומר "לשון הושטה".

ויתירה מזו: "הושטה" ו"הזמנה" הרי הם שני ענינים שונים – "הושטה" מובנה העברה ונתינה מיד ליד, ו"הזמנה" פירו' שה הכנה, שהכינו את הדם – ומהו ה- הכרח לפרש ש"וימצאו" כולל את שני הענינים – "לשון הושטה והזמנה"?

בפשטות כוונת רש"י בזה לכאור' ש- "הושטה" זו היתה באופן של "וימצאו", והיינו, שע"י ההושטה לחבירו נעשה הדבר מוכן ומזומן ומצוי אצלו (ע"ד פי'

(1) פרשתנו ט, יב.

(2) ראה גם דקדוקי רש"י (באר רחובות) כאן.

(3) ובבאר מים חיים (לאחר המהר"ל) כאן – "ואינו מלשון ונמצא דמו" (ויקרא א, טו. וראה רש"י שם).

(4) וראה גם ת"א כאן, ואמט"אר [אבל בתיב"ע ואקריבו". וכן במדרש לקח טוב (פסוק יג) המציאו, לשון הקרבה]. וראה ב"מ (ב, א. ושי"ג) ומצאתה (דקרא) דאתא לידי' משמע". וראה לקמן הערה 23.

(5) וראה גם ס' השרשים לר' יונה בן ג'נאח (ערך מצא), ומנוה לפניו ומסרוה לפניו. ע"ש. ובס' השרשים להרד"ק (ערך מצא), "ענין המציאה והוא כענין הזמנה".

(6) ואדרבה, "מצא" (גם בלשון תורה) פירושו בכ"מ – לשון מציאה, היינו דבר שבא לידי' של אדם דוקא בלי הכנה ו"הזמנה" (כמו מציאת אבידה).

(7) ט, ח"ט.

(8) ט, יג.

(9) ט, יח.